

КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ТЕРОРИЗМУ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 1(36), с. 35–39

Визначаються класифікаційні засади феномену тероризму в сучасному соціополітичному житті. Виокремлюються критерії класифікації цього суперечливо загрозливого явища; подається зріз джерельної бази. Аналізуються типологічний ряд цього феномену, досліджуються його основні типи; аналізуються праці С. Хангтінгтона та М. Дойча на предмет теоретико-методологічних підвалин інституційного забезпечення боротьби з тероризмом.

Можливості держави на належному рівні забезпечити інституційне наповнення боротьби з тероризмом значною мірою спираються на наявні теоретико-методологічні підвалини цієї боротьби. Таким чином, *актуальність теоретичного аналізу феномену тероризму* видається очевидною — адже неможливо говорити про ефективність боротьби з ним без ґрунтовної розробки теоретико-методологічної бази, і, так само, є підстави стверджувати про необхідність відповідного аналізу явища. У своїх попередніх розвідках [4] ми вже намагалися означити певні теоретичні засади цього вкрай небезпечного і резонансного феномену, у цьому ж дослідженні більш детально розглянемо його класифікаційні ознаки.

Серед дослідників, які звертаються до цієї проблематики, хотілося б виокремити праці С. Хангтінгтона [2] та М. Дойча [3], які буде далі проаналізовано. Саме звертаючись до цих наукових праць, спробуємо визначити класифікаційні засади аналізу феномену міжнародного тероризму.

Одразу зазначимо, що дуже цікавою є класифікація, наведена у праці О. Бережно-го та Т. Медвідь [1]. Зокрема, ними визначено, що тероризм можна поділити за трьома показниками, а саме: за формами засобів досягнення цілей, за основним об'єктом впливу, за впливом на сфери суспільного життя.

Способами досягнення терористичних цілей (що, водночас, виступає і його критеріальною основою) є:

- 1) насильницький тероризм — напади, вбивства, викрадення людей;
- 2) ненасильницький тероризм — залякування і погрози, пропаганда, агітація, застосування інших ненасильницьких методів;
- 3) фізіологічний (біологічний і радіоактивний) тероризм;
- 4) інформаційний тероризм.

За сферами соціокультурного буття О. Бережний та Т. Медвідь поділяють тероризм на економічний, політичний, соціальний, релігійний [1], що не суперечить науковим позиціям зазначеної проблематики.

Також автори зазначають, що, *по-перше*, основною загрозою, яку несе тероризм, є не тільки небезпека фізичного знищення, а й створення відчуття колективної небезпеки та можливість масштабного економічного впливу на суспільство в цілому.

По-друге, нині спостерігається тенденція до посилення зв'язків між терористичними угрупованнями та злочинними організаціями, що сприяє тінзації та криміналізації міжнародної економіки і, як наслідок, провокує загострення глобальних проблем людства.

По-третє, вибір потенційного терориста щодо участі у скоєнні відповідного злочину

зумовлений сукупністю економічних та позаекономічних чинників, серед яких саме остання група здійснює безпосередній вплив на його остаточний вибір.

Економічні фактори можуть узагалі не відігравати ролі, що й відрізняє модель прийняття рішення потенційного терориста щодо участі у скоєнні відповідного злочину від поведінки решти правопорушників.

По-четверте, сучасна боротьба з тероризмом має передбачати пошук оптимального поєднання силових і ненасильницьких методів та концентруватись на запобіганні організації терористичних актів. Значну увагу, як стверджується, слід приділяти саме запобіганню фінансування тероризму, ефективність якого можна скеровувати через вплив на обсяг пропозиції з боку фінансових посередників. При цьому слід пам'ятати, що посилення відповідного регулювання та жорсткі заходи безпеки з боку фінансових посередників, зокрема банківських установ, провокують розвиток альтернативних (неофіційних) фінансових систем.

Також дуже доречною у нашому контексті є така класифікація, як поділ цього явища на націоналістичний, релігійний, державницький (або інша назва — тероризм з підтримкою держави), тероризм правих і лівих екстремістів, а також тероризм анархістів.

Представники націоналістичного тероризму ставлять собі за мету формування незалежної національної держави, хоча можуть називати це національним визначенням. Дуже часто вони мають багато прихильників на міжнародній арені, можуть називати себе “борцями за свободу свого народу”. Як приклад, наведемо діяльність Ірландської Республіканської армії та Організації визволення Палестини.

Терористи-релігійники прагнуть негайних і кардинальних змін, мотивуючи це волею Бога. Цей тип тероризму дуже поширений. До своїх ворогів вони відносять усіх, хто не належить до їхньої релігійної секти, тому “коло їхніх ворогів” має дуже широкий периметр. Це “Аль-Каїда”, “Хамас”, “Хезбола”,

деякі американські Ку-Клус-кланівські “народні дружини”.

Цікавим є такий різновид тероризму, як тероризм з підтримкою держави, або державницький тероризм. Так, деякі терористичні групи було навмисно використано урядами різних держав як дешевий спосіб здійснення війни. Їхні ресурси, зазвичай, набагато могутніші, вони можуть навіть здійснювати бомбардування аеропортів, оскільки підтримуються цілими державами.

Правий тероризм — теж дуже цікавий у контексті нашого дослідження. Праві екстремісти — зазвичай найбільш неорганізовані угруповання, часто пов'язані із західноєвропейськими неонацистами. Вони прагнуть замінити існуючі нині демократичні уряди на фашистські, дуже часто їх члени є расистами та антисемітами.

Терористи-анархісти здійснили низку терактів проти американських і російських політиків, часто їх діяльність не гребує використанням детонаторів, вибухів, “експропріаціями”. Існує думка, що нова хвиля анархізму може бути породжена сучасним антиглобалістським рухом.

Одним із класиків сучасної політології, який велику увагу приділив проблематиці взаємодії сучасних цивілізацій, був уже згадуваний тут С. Хантінгтон. Отже, до причин зіткнення цивілізацій, а відтак, і причин виникнення конфліктів, у яких задіяно терористичні організації, дослідник відносить такі цивілізації, як Західна, Конфуціанська, Японська, Православно-Слов'янська, Латиноамериканська, Ісламська і Африканська. Він наголошує на тому факті, що попереду ще найвизначніші конфлікти майбутнього, які розгорнуться вздовж лінії розлому між цивілізаціями [2, 297].

Це обумовлено низкою обставин об'єктивного та суб'єктивного характерів.

По-перше, відмінності між цивілізаціями склалися не один десяток років, а століттями чи, навіть, тисячоліттями. Вони відрізняються за історією, мовою, культурою, традиціями, релігією. Їх представники по-різному трактують відносини між людиною і Богом, між громадянином і державою, між індиві-

дом і групою, чоловіком і дружиною і носять дуже істотний характер.

По-друге, істотною ознакою сучасного світу є його “тісність”, взаємодія між представниками сучасних цивілізацій, яка з кожним роком усе зростає.

По-третє, феномен національної ідентифікації слабшає, що обумовлено передусім процесами економічної модернізації. Але такий вид ідентифікації змінюється іншим — релігійною ідентифікацією. Нині цивілізації починають об’єднуватися не на основі національного фактора, а на основі релігійної детермінанти.

По-четверте, сучасні незахідні цивілізації усе більше тяжіють, чи прагнуть це робити, до свого коріння, що пов’язано із посиленням ролі Заходу. Ці країни зазвичай мають дуже сильний ресурсний потенціал, що не дає можливості Заходу не рахуватися з їх силою та міццю. Нині у багатьох незахідних країнах посилюється процес “девестернізації еліт”, коли їхні представники усе більше тяжіють до національного коріння. На сьогодні “мода на Захід” минає.

По-п’яте, якщо економічні та політичні відмінності піддаються змінам, то культурні особливості є набагато сталіші і їх набагато складніше змінити [2].

Як бачимо, С. Хангтігтон дуже справедливо доводить, що відмінності між цивілізаціями є, та їх необхідно прийняти, а вже потім починати думати, як ці відмінності нівелювати чи хоча б зробити так, щоб вони суттєво не заважали у міжцивілізаційному діалозі.

Щодо інституційного забезпечення боротьби з тероризмом, то тут цікавою є праця М. Дойча [3], який зазначає, що необхідно визначити змінні, які, власне, впливають на хід конфлікту. До них дослідник відносить такі показники.

Перший показник — характеристики сторін, які задіяно у конфлікті. До них належать прагнення та цілі конфліктуючих сторін, їх уявлення про характер конфлікту, ресурси для його ведення чи розв’язання. Для конфліктуючих сторін було б корисно знати, що саме розглядають як вигоду або досягнення

мети, а що розглядають як втрату або поразку. Як для окремих індивідів, так і для цілих народів усвідомлення наявних інструментів для ведення або розв’язання конфлікту і власного вміння користуватися ними необхідно для прогнозування й розуміння ходу конфлікту. Важливо також знати, чи виник конфлікт між рівними (двома хлопчиками) або нерівними (дорослим і дитиною), між частинами цілого (двома штатами) або між частиною і цілим (штатом Міссісіпі і США), або між цілими (СРСР і США).

Другий показник — передісторія взаємин конфліктуючих сторін (наприклад, стереотипи та очікування один щодо одного). Будь то конфлікт між Єгиптом та Ізраїлем, профспілкою і керівництвом підприємства або між чоловіком і дружиною, він залежатиме від їхніх попередніх взаємовідносин та існуючого ставлення один до одного. Чоловік або дружина, що втратили віру в добропорядність один одного, навряд чи зможуть дійти згоди, ефективність якої залежатиме від взаємної довіри.

Третій показник — природа того, що спричинило конфлікт (його межі, жорстокість, мотиваційна цінність, визначення, періодичність тощо). Основа або підстави конфлікту між народами, групами або індивідами можуть бути “дифузними” й “узагальненими”, як в ідеологічному конфлікті, або чітко обмеженими; можуть мати важливу або другорядну причину; вони можуть припускати можливість компромісу або допускати тільки повне підпорядкування однієї сторони іншій.

Четвертий показник — це характеристика середовища, в якому конфлікт виник. Індивіди, так само як і групи чи народи, можуть опинитися в такому соціальному середовищі, в якому існує незначний досвід конструктивного розв’язання конфлікту і відсутні інститути або норми, покликані заохочувати мирне розв’язання суперечок. Безумовно, середа, в якій діють народи, більш насичена подібними інститутами і нормами, ніж та, в якій перебувають окремі індивіди або групи.

П’ятий показник — характеристики та ставлення конфліктуючих сторін один до

одного. Багато конфліктів розгораються на тлі підвищеної уваги громадськості, і хід конфлікту значною мірою обумовлений тим, як буде ця громадськість реагувати (такий собі публічний характер конфлікту). Так само, конфлікт між індивідами або різними групами може загостритися або згаснути залежно від бажання конфліктуючих “зберегти обличчя” або постати у вигідному світлі перед третьою стороною, або від погроз з боку третьої сторони.

Шостий показник — стратегії і тактики проведення та розв’язання конфлікту, що застосовуються конфліктуючими сторонами (у будь-який момент сторони можуть оцінити переваги чи недоліки один одного, охарактеризувати конфлікт як легітимний чи нелегітимний, зробити його відкритішим чи, навпаки, чітко обмежити потік вхідної та вихідної інформації).

На ці теми писали дослідники “феномену” згод і мирних угод. Очевидно, що такі процеси, як досягнення згоди, взаємний вплив, зв’язок, виникають як між народами, так і між окремими індивідами. Значення таких процесів, як примус, переконання, шантаж і тиск, довірливість або симпатія, однаково корисно і для тих, хто збирається займатися консультуванням батьків, і для тих, хто займається консультуванням королів.

Сьомий показник — результати конфлікту для його учасників та зацікавлених у ньому сторін. Учасники конфлікту завжди прагнуть оцінити особисті перспективи перебування у конфліктній взаємодії. Вони також аналізують дії, які чиняться у ході конфлікту, та їх результати, зазвичай, впливають на конфліктуючі сторони.

Динаміка міжособистісного, міжгрупового чи міжнародного конфлікту, мабуть, має схожі характеристики і залежить від таких процесів, як “здійснене пророцтво”, упередження або мимовільні зобов’язання. Наприклад, схоже, що як для груп, так і для окремих індивідів здійснене пророцтво призводить до ворожості щодо іншої сторони у відповідь на прояв ворожості щодо себе, викликане очікуваннями ворожості першої сторони. Так само групи, як і окремі індивіди, схильні розгля-

дати свої дії щодо протилежної сторони як більш виправдані і “позитивні”, ніж дії іншої сторони щодо себе [3].

Отже, зазначимо, що аналіз теоретико-методологічних засад феномену тероризму крізь вимір його класифікаційної складової засвідчує, що боротьба з тероризмом не буде ефективною без ґрунтовно виважених наукових засад цього явища. Аналізу піддано саме праці С. Хангтінгтона та М. Дойча, у яких визначено сутнісно-змістовне наповнення розколу цивілізацій та виокремлено характерні ознаки конфліктної ситуації у вимірі діяльності терористичних організацій.

Щоб докладніше дослідити цю тематику, **перспективними буде дослідження** щодо практичного виміру інституційної боротьби з тероризмом та аналіз досвіду конкретних держав щодо супровідного процесу нейтралізації цього суспільно-політичного явища. Зокрема, наприклад, цікавий практичний потенціал до впровадження мають праці Г. Моргентау [5], Дж. Араса [6] та інших видатних західних та вітчизняних науковців.

Література

1. Бережний О. Феномен тероризму: сучасні форми, економічні аспекти й основні шляхи запобігання / О. Бережний, Т. Медвідь. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vnbu/2011_11/2011_11_8.pdf
2. Хангтінгтон С. Третя волна. Демократизація в кінці ХХ століття. — М.: РОССПЭН, 2003. — 368 с.
3. Дойч М. Разрешение конфликта. Конструктивные и деструктивные процессы / Пер. А. В. Петровского, Л. А. Карпенко. — М.: ПЕР СЭ, 2005. — 784 с.
4. Гумбаров Т. До проблематики феномену міжнародного тероризму: аналіз основних позицій // Наук. пр. МАУП / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.] — К.: МАУП, 2001. — Вип. 3(34). — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2012. — С. 93–99.
5. Моргентау Г. Политические отношения между нациями. Борьба за власть и мир // Социально-политический журнал. — 1997. — № 2. — С. 189–201.
6. Арас Дж. Терроризм вчера, сегодня и навски. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Aras/index.php

Визначено основні критерії типологізації феномену тероризму: за формами засобів досягнення цілей, за основним об'єктом впливу, за впливом на сфери суспільного життя. Відповідно, тероризм поділяють на насильницький і ненасильницький (за формами засобів досягнення цілей); за основним об'єктом впливу він поділяється на фізіологічний тероризм та інформаційний; за впливом на суб'єкти політичного життя це явище набуває характеру політичного, релігійного, економічного, соціального, змішаного.

Определены основные критерии типологизации феномена терроризма: по формам средств достижения целей, основным объектам воздействия, по влиянию на сферы общественной жизни. Соответственно, терроризм подразделяют на насильственный и ненасильственный (по формам средств достижения целей); по основным объектам воздействия он делится на физиологический терроризм и информационный, по влиянию на субъекты политической жизни это явление приобретает характер политического, религиозного, экономического, социального, смешанного.

The main criteria of the typology of the phenomenon of terrorism are determined. In particular, those include: the forms of goals, the main object of influence, the influence on public life. Accordingly, terrorism is divided into violent and non-violent (in the form of goals) on the main object of influence is divided into physiological terrorism and information, the effect on the subjects of politics, this phenomenon assumes the character of a political, religious, economic, social, mixed.

Надійшла 7 листопада 2012 р.